

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2019-20-10>

УДК 339.1

Внутрішній ринок як соціально-економічна система: суть та структура

Клепанчук Ольга Юріївна

кандидат економічних наук,
доцент кафедри державних та місцевих фінансів
Львівського національного університету імені Івана Франка

Klepanchuk Olga

L'viv Ivan Franko National University

Стаття присвячена актуальній проблемі дослідження внутрішнього ринку як складної соціально-економічної системи. Конкретизовано основні концептуальні засади функціонування внутрішнього ринку. Сформульовано авторський підхід до розуміння властивостей внутрішнього ринку як складної соціально-економічної системи: автор вважає, що необхідно враховувати не тільки такі властивості, як емерджентність (цілісність), інтегративність, комунікативність, ієрархічність, але й динамізм та впорядкованість у часі. В складній системі внутрішнього ринку виділено економічну та соціальну підсистеми. Звернено увагу на те, що в сучасних умовах зростає рівень складності функціонування внутрішнього ринку як соціально-економічної системи. Створено концептуальну модель внутрішнього ринку як складної соціально-економічної системи. Сформульовано авторський підхід до розуміння особливостей функціонування внутрішнього ринку.

Ключові слова: внутрішній ринок, соціально-економічна система, економічна підсистема, соціальна підсистема.

Клепанчук О.Ю. ВНУТРЕННИЙ РЫНОК КАК СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СИСТЕМА: СУТЬ И СТРУКТУРА

Статья посвящена актуальной проблеме исследования внутреннего рынка как сложной социально-экономической системы. Конкретизированы основные концептуальные основы функционирования внутреннего рынка. Сформулирован авторский подход к пониманию свойств внутреннего рынка как сложной социально-экономической системы: автор считает, что необходимо учитывать не только такие свойства, как эмерджентность (целостность), интегративность, коммуникативность, иерархичность, но и динамизм и упорядоченность во времени. В сложной системе внутреннего рынка выделены экономическая и социальная подсистемы. Обращено внимание на то, что в современных условиях возрастает уровень сложности функционирования внутреннего рынка как социально-экономической системы. Создана концептуальная модель внутреннего рынка как сложной социально-экономической системы. Сформулирован авторский подход к пониманию особенностей функционирования внутреннего рынка.

Ключевые слова: внутренний рынок, социально-экономическая система, экономическая подсистема, социальная подсистема.

Klepanchuk Olga. THE INTERNAL MARKET AS A SOCIO-ECONOMIC SYSTEM: ESSENCE AND STRUCTURE

The article is devoted to the actual problem of study of the internal market as a complex socio-economic system. The main conceptual principles of functioning of the internal market are specified. The internal market is the system of financial and economic relations established in the country, the mechanism of interaction and economic relations between the entities in the field of commodity-money circulation, the basis of economic growth. The peculiarity of the internal market is a dual manifestation – he makes a systematic and comprehensive impact on stimulating economic and social development as well as directly on development itself. The key means of regulating the internal market is to implement structural changes and institutional reforms. Formulated author's approach to understanding the properties of the internal market as a complex socio-economic system: the author believes that in addition to such properties as the integrity, integrability, communicative, hierarchical, it is necessary to take into account dynamism and orderliness in time. The main conceptual principles of functioning of the internal market are described, to which the author relates systemicity, presence of interconnections, presence of interaction between the subjects of the internal market, local territorial definition of the internal market as a certain territory and openness of internal interconnections, market dynamics, market conditions, regulation of the internal market of the country. In the complex system of the internal market, the author distinguishes the economic subsystem and social subsystem. Attention is drawn to the fact that in today conditions the level of complexity of functioning of the internal market as a social-economic system increases.

A conceptual model of the internal market as a complex socio-economic system was created. The article draws attention to the fact that, along with the market mechanism, the internal market requires state regulation of the market in accordance with the changing conditions of the functioning of the socio-economic system and the requirements of time. Author's approach to understanding the features of the functioning of the internal market is formulated.

Key words: internal market, social and economic system, economic subsystem, social subsystem.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В сучасних умовах внутрішній ринок є результатом розвитку товарно-грошових відносин та соціально-економічних процесів, розвиток і вдосконалення яких відбувалися в процесі поглиблення суспільного поділу праці. Ринкові відносини передбачають такий тип господарювання, де виробництво орієнтується не на власні потреби, а на обмін вироблених економічних благ шляхом купівлі-продажу. Ринкове господарювання, зрештою, зорієнтоване на попит споживачів та задоволення на високому рівні їх зростаючих платоспроможних потреб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні основи формування внутрішнього ринку, науково-методичні підходи до його функціонування знайшли відображення у вітчизняній та зарубіжній літературі, зокрема в наукових працях В. Апопія, Н. Балдича, В. Бодрова, О. Власюка, В. Гейця, В. Голикова, В. Гусєва, С. Дорогунцова, В. Дороша, Я. Жаліло, В. Коноплінського, І. Копича, В. Лагутіна, В. Ланового, О. Лапка, І. Макаренка, Л. Павлюка, Б. Панасюка, Ю. Пахомова, Н. Попадиниць, О. Пустовойта, Г. Старостенка, Л. Тихолоза, В. Точиліна, В. Федіна, Л. Федулова, Н. Якименко-Терещенко.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас проблематика дослідження внутрішнього ринку, зокрема як складної соціально-економічної системи, недостатньо досліджена.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування концепції внутрішнього ринку як складної соціально-економічної системи та її структуризація.

Виклад основного матеріалу дослідження. Внутрішній ринок – це сформована в країні система фінансово-господарських відносин, механізм взаємодії та економічних зв'язків між суб'єктами у сфері товарно-грошового обігу, базис, основа економічного зростання, особливістю якого є дуальний прояв, що здійснює системний та комплексний вплив як на стимулювання соціально-економічного розвитку, так і безпосередньо на сам розвиток внаслідок впровадження структурних змін та інституціональних

реформ як ключових засобів регулювання внутрішнього ринку.

Внутрішній ринок країни є одночасно її національним ринком тоді, коли всі види наявних галузевих ринків країни є виключно внутрішніми, а національний ринок є їх сукупністю. Національний ринок країни є одночасно її внутрішнім ринком, проте така ситуація можлива лише в закритому ринковому просторі. У відкритій ринковій системі національний ринок держави не є закритим, він пов'язаний з міжнародним ринком взаємодією ринкових суб'єктів. Водночас внутрішній ринок країни задовольняє попит на товари та послуги, який існує на внутрішньому ринку певної країни, відповідно до чого у відкритій ринковій економіці національний та внутрішній ринки є різними функціональними ринками.

Основними концептуальними засадами функціонування внутрішнього ринку, на наш погляд, є системність, наявність взаємозв'язків, наявність взаємодії між суб'єктами внутрішнього ринку, локальна територіальна визначеність внутрішнього ринку як певної території та відкритість внутрішніх взаємозв'язків, динаміка ринку, кон'юнктура ринку, урегульованість внутрішнього ринку країни.

Внутрішній ринок ми розглядаємо як складну соціально-економічну систему. Під системою розуміється «сукупність елементів, які перебувають у певних відношеннях і зв'язках між собою, завдяки чому вони становлять певну неподільність, унітарність, цілісність. Елементи системи об'єднані спільним функціонуванням і середовищем» [1, с. 128], тобто система – це «сукупність взаємозалежних елементів, що відособлена від середовища та взаємодіє з ним як одне ціле» [1, с. 132].

Внутрішній ринок передбачає складну взаємодію між його суб'єктами, до яких належать покупці економічних благ (товарів та послуг), продавці, торгові посередники, зокрема нерезиденти, державні законотворчі та регулюючі інституції, організації, що формують ринкову інфраструктуру (логістичні, фінансові, інвестиційні, біржові тощо). Важливо зауважити, що у цій складній системі людина, її потреби є найважливішими складовими, оскільки функціонування ринку спрямоване на максимальне задоволення потреб людини.

Внутрішньому ринку як складній соціально-економічній системі притаманні такі властивості [2, с. 73], як емерджентність (цілісність), інтегративність, комунікативність, ієрархічність.

Цілісність внутрішнього ринку означає, що всі складові функціонують як єдине ціле, порушення цілісності зумовлює зниження ефективності функціонування системи. У цьому контексті правильно зауважують Б.М. Данилишин та В.В. Пилипів, що цілісність є головною якістю системи, яку можна досягти, реалізувавши відтворювальні процеси [3, с. 4]. А.В. Плякин звертає увагу на те, що відтворення – це «сталій та регулярно повторюваний процес продукування певної якості системи» [4, с. 24]. Внутрішній ринок постійно розвивається та відтворюється, завдяки чому зберігається цілісність цієї соціально-економічної системи.

Інтегративність як властивість соціально-економічної системи означає «існування в межах системи системоутворюючих і системозберігаючих факторів, для яких важливі об'єднання та зв'язаність елементів, що посилює їх цілісність; комунікативність – наявність у системи великої кількості комунікацій із зовнішнім середовищем, що є складним утворенням (надсистемою), яке задає системні вимоги й обмеження; ієрархічність – прояв закономірності на кожному рівні ієрархії, тобто підпорядковане розташування елементів від вищого до нижчого» [4, с. 73].

На наш погляд, вищеперераховані властивості соціально-економічної системи важливо доповнити ще двома, а саме динамізмом та впорядкованістю в часі. Система має розвиватися, її розвиток та динаміку характеризує сукупність певних показників, дослідження й аналізування яких дає можливість зробити конкретні висновки про ефективність функціонування системи. Аналіз конкретних показників, якими характеризується внутрішній ринок як соціально-економічна система, свідчить або про економічне зростання й розвиток, або про появу кризових явищ. Впорядкованість у часі означає орієнтацію не тільки на забезпечення ефективного функціонування внутрішнього ринку в поточному часі, але й на розроблення стратегічних напрямів його розвитку.

Внутрішній ринок як складна система відповідає концептуальним положенням, згідно з якими «будь-яка система є складовою іншої системи й одночасно складається з певної кількості підсистем, що також можуть мати складну структуру» [5, с. 35].

Внутрішній ринок є складовою цілісної ринкової системи, яка ієрархічно передбачає такі

чотири рівні з урахуванням просторово-територіального критерія: мегарівень (світовий ринок), макрорівень (національний та внутрішній ринки), мезорівень (регіональний та галузевий ринки), мікрорівень (місцеві ринки). Внутрішній ринок функціонує на макрорівні цілісної ринкової системи, він тісно пов'язаний з ринками мезорівня та мікрорівня, а також постійно взаємодіє з ними.

Як складно організована та впорядкована система внутрішній ринок складається з двох підсистем, а саме економічної та соціальної. «Підсистема – цілісне утворення у складі певної системи» [2, с. 73]. Підставою класифікації внутрішнього ринку на економічну та соціальну підсистеми є те, що результатами функціонування внутрішнього ринку є не тільки економічні результати, але й соціальні наслідки.

Економічна підсистема відображає економічні відносини щодо виробництва та розподілу економічних благ, а також обміну ними. Тут реалізуються інтереси виробників, мета яких полягає в максимізації прибутку та ефективному виробництві. Економічна підсистема внутрішнього ринку реалізується за допомогою ринку капітальних благ, ринку нерухомості, ринку праці, ринку землі та природних ресурсів, ринку інвестицій, ринку інтелектуального капіталу та фінансових ринків.

Соціальна підсистема відображає економічні відносини щодо споживання економічних благ; соціальна підсистема – «це складно організоване впорядковане ціле, що включає окремих індивідів, а також соціальні спільноти, об'єднані різноманітними зв'язками та взаємовідносинами» [6, с. 322]. Тут реалізуються інтереси споживачів.

Г. Башнянин, О. Свінцов, В. Жовтанецький до соціосистеми підходять з позиції інституційного підходу, вважаючи, що соціосистема – це «сукупність інституційних форм, що забезпечують взаємозв'язки між індивідами та групами у їх взаємодії з метою реалізації ідеально-образних моделей цілепокладаючого мислення у форму споживчих цінностей внаслідок координації процесів трудової діяльності» [7, с. 304]. На наш погляд, сформовані соціальні інститути (право, власність, держава тощо) стосуються не тільки соціальної підсистеми внутрішнього ринку, але й економічної складової, тому таке визначення більше стосується не самої соціосистеми, а соціально-економічної системи.

Соціальна підсистема забезпечується функціонуванням ринку товарів та послуг, метою її функціонування є максимальне задо-

волення потреб споживачів та підвищення рівня життя. Ця підсистема активно розвивається, у цьому контексті ми погоджуємося із С. Кравцовим, який зауважує, що «будь-які зміни не знищують соціальну систему, а лише перетворюють її на інше розуміння, в інший вигляд, але все одно такий самий за своєю суттю» [8, с. 145].

Методологічне значення стосовно виділення соціальної підсистеми внутрішнього ринку є дуже важливим, оскільки будь-які взаємозв'язки та відносини, які виникають у суспільстві (внутрішній ринок функціонує в суспільстві), мають соціальне забарвлення, отже, для системи суспільних зв'язків та залежностей можна виділити таку ознаку, як соціальність, що «розуміється як характеристика цілісності суспільного життя людини, яке проникнуте взаємозв'язком та взаємозалежністю її життєдіяльності, як характеристика окремих суспільних феноменів, проявів суспільного життя» [9, с. 48].

Економічна та соціальна підсистеми внутрішнього ринку розвиваються, вдосконалюються та змінюються, вони перебувають у постійному взаємозв'язку та взаємозалежності, що дає можливість реалізувати мету функціонування внутрішнього ринку, якою є максимальне забезпечення потреб суб'єктів ринку в економічних благах.

Системна концепція внутрішнього ринку дає нам змогу зобразити концептуальну модель внутрішнього ринку як складної соціально-економічної системи (рис. 1).

Внутрішній ринок як складна соціально-економічна система, з одного боку, самоорганізується за допомогою ринкового механізму попиту й пропозиції, а з іншого боку, передбачає державне регулювання, об'єктами якого є підсистеми внутрішнього ринку, економічні та соціально-економічні процеси, що відбуваються на внутрішньому ринку й не можуть бути повною мірою вирішені внутрішніми процесами ринкового регулювання та саморегулювання.

Об'єктами державного регулювання розвитку внутрішнього ринку є сегменти ринкової структури (споживчий ринок, ринок капітальних благ, ринок праці, ринок капіталу, фінансовий ринок, ринок інвестицій, ринок інформації, ринок нерухомості, ринок землі та природних ресурсів, ринок інтелектуального капіталу), процеси взаємодії між структурними елементами внутрішнього ринку, процеси відтворення та розвитку окремих ринкових сегментів. Суб'єктами державного регулювання

внутрішнього ринку є державні та регіональні органи влади, що наділені повноваженнями застосовувати методи та інструменти впливу на об'єкти державного регулювання. Державне регулювання внутрішнього ринку, зрештою, забезпечує зростання ефективності соціально-економічного розвитку внаслідок збалансування процесів взаємодії між структурними сегментами ринку, активізації внутрішньо ринкових відтворювальних процесів.

В сучасних умовах зростає рівень складності функціонуючої будь-якої системи, зокрема системи внутрішнього ринку. Цей прояв є різновекторним.

По-перше, збільшується кількість елементів системи, зокрема виникають нові галузі національної економіки, відповідно, внутрішнього ринку, що ускладнює його функціонування як цілісної системи. По-друге, якісно змінюються вже наявні структурні елементи під впливом науково-технічного прогресу та вимог зовнішнього середовища, зокрема глобалізаційних процесів. По-третє, між галузями та структурними одиницями (ринками) внутрішнього ринку виникають нові відносини та зв'язки, що робить внутрішній ринок більш складним та гнучким.

Внутрішній ринок як складна соціально-економічна система є відкритою системою, яка постійно взаємодіє з національним та світовим ринками, а також з регіональними ринками. В сучасних умовах ця взаємодія стає більш динамічною, що обумовлене перш за все зростаючими потребами споживачів, а також постійним та динамічним розвитком товарно-грошових відносин.

Внутрішній ринок постійно розвивається та вдосконалюється з урахуванням сучасних економічних потреб на основі постійної взаємодії між суб'єктами цієї соціально-економічної системи. На наш погляд, взаємодія між суб'єктами внутрішнього ринку має свої особливості.

По-перше, ускладнення взаємодії між суб'єктами внутрішнього ринку обумовлене, на наш погляд, дією економічного закону зростаючих потреб, за якого відбуваються зміна старих та виникнення кардинально нових потреб у споживачів. Саме це є поштовхом до еволюції та вдосконалення внутрішнього ринку. По-друге, з огляду на те, що визначальною метою функціонування внутрішнього ринку є максимальне задоволення зростаючих потреб споживачів, на сучасному етапі ускладнюється структура внутрішнього ринку, виникають нові галузі, що не тільки

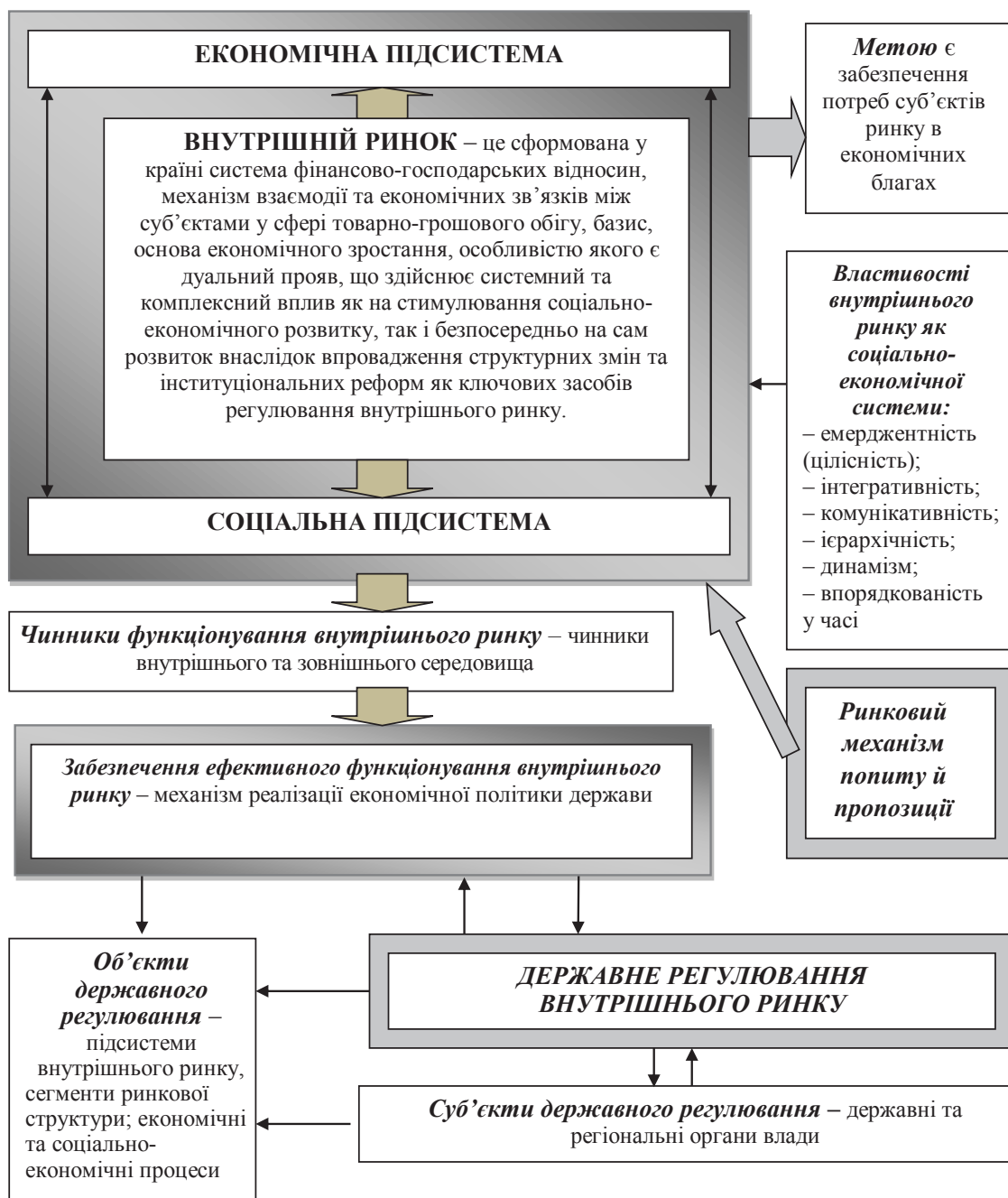

Рис. 1. Концептуальна модель внутрішнього ринку як складної соціально-економічної системи

Джерело: власна розробка

ускладнює взаємозв'язки між суб'єктами внутрішнього ринку, але й зміцнює їх. По-третє, ускладнення взаємозв'язків між суб'єктами внутрішнього ринку обумовлене також впливом низки чинників зовнішнього середовища, найвагомим серед яких є вплив глобалізаційних процесів та загальноцивілізаційних тенденцій розвитку людського суспільства.

Висновки з цього дослідження. Внутрішній ринок є складною соціально-економічною

системою, соціально-економічним організмом, поведінка якого підпорядкована досягненню високого рівня задоволення потреб споживачів. Він має власну структуру, внутрішню логіку взаємозв'язку, розвитку та функціонування, а також особливості функціонування. Разом з ринковим механізмом внутрішній ринок потребує державного регулювання ринку відповідно до зміни умов функціонування соціально-економічної системи та вимог часу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шиян А. Економічна кібернетика: вступ до моделювання соціальних і економічних систем. Львів : Магнолія, 2007. 228 с.
2. Нестеренко А. Визначення фінансової системи та її структурний склад. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. № 6–3. Т. 1. С. 72–75.
3. Данилишин Б., Пилипів В. Формування цілісної національної господарської системи: соціолого-економічні аспекти. *Вісник НАН України*. 2008. № 7. С. 3–11.
4. Плякин А. Пространственная экономическая трансформация региональной природно-хозяйственной системы: структура и механизм реализации. Волгоград : Волгоградское научное издательство, 2006. 364 с.
5. Макаренко В., Прищепчук І. Побудова моделі фінансової системи України на основі системного підходу. *Фінанси України*. 2010. № 5. С. 31–38.
6. Социологический энциклопедический словарь / ред. Г. Осипов. Москва : НОРМА, 2000. 488 с.
7. Башнянин Г., Свінцов О., Жовтанецький В. Освітній комплекс суспільства: поняття та соціальна необхідність. *Ефективність державного управління*. 2013. Вип. 34. С. 303–307.
8. Кравцов С. Професійні групи як соціальна система: проблеми інтеракції. *Український соціум*. 2013. № 1 (44). С. 141–154.
9. Горбань Г. Соціально-психологічні моделі управління соціальними системами. *Науковий вісник Миколаївського державного ун-ту ім. В.О. Сухомлинського. Сер.: Психологічні науки*. 2012. Т. 2. Вип. 9. С. 48–53.

REFERENCES:

1. Shyjan A. *Ekonomichna kibernetika: vstup do modeljuvannja socialnykh i ekonomichnykh system* [Economic Cybernetics: Introduction to Simulation of Social and Economic Systems]. Ljviv : Maghnolija, 2007. 228 s.
2. Nesterenko A. (2013). Vyznachennia finansovoi systemy ta yii strukturnyi sklad [Definition of financial system and its structural composition]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seria: Yurysprudentsiia*, № 6–3, t. 1, pp. 72–75.
3. Danylyshyn B., Pylypiv V. (2008). Formuvannia tsilisnoi natsionalnoi hospodarskoi systemy: sotsiolohekonomichni aspekty [Formation of a holistic national economic system: socio-economic aspects]. *Visnyk NAN Ukrainy*, № 7, pp. 3–11.
4. Plyakin A. *Prostranstvennaya ekonomicheskaya transformatsiya regional'noy prirodno-khozyaystvennoy sistemy: struktura i mekhanizm realizatsii* [Spatial economic transformation of the regional natural-economic system: structure and implementation mechanism]. Volgograd : Volgogradskoe nauchnoe izdatel'stvo, 2006. 364 s.
5. Makarenko V., Pryshchepchuk I. (2010). Pobudova modeli finansovoi systemy Ukrainy na osnovi systemnoho pidkhodu [Construction of the model of the financial system of Ukraine on the basis of the system approach]. *Finansy Ukrainy*, № 5, pp. 31–38.
6. Sotsiologicheskii entsiklopedicheskii slovar' / red. G. Osipov [Sociological Encyclopedic Dictionary]. M. : NORMA, 2000. 488 s.
7. Bashnianyn H., Svintsov O., Zhovtanetskyi V. (2013). Osvitnii kompleks suspilstva: poniattia ta sotsialna neobkhdnist [Educational complex of society: concept and social necessity]. *Efektynist derzhavnoho upravlinnia*, № 34, pp. 303–307.
8. Kravtsov S. (2013). Profesiini hrupy yak sotsialna systema: problemy interaktsii [Professional groups as a social system: interactions]. *Ukrainskyi sotsium*, № 1 (44), pp. 141–154.
9. Horban H. (2012). Sotsialno-psykholohichni modeli upravlinnia sotsialnymy systemamy [Socio-psychological models of management of social systems]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho un-tu im. V.O. Sukhomlynskoho. Ser.: Psykholohichni nauky*, t. 2, № 9, pp. 48–53.